

V. URBUTIS

LIE. *buřkřtin* IR SL. *břřřčb

LKŹ I² 1190 (plg. ir LKŹ I 972) po lietuviřkojo ŹodŹio *buřkřtin* „avinas“ atskiru straipsniu eina skoliniu laikomas kitas *buřkřtin*, kurio išskirtos trys reikřmės: 1) „gintaras“, 2) „Źaliũkas (kas riebus, sveikas)“ ir 3) „tokia Źolė“. Tai, kas pateikta antrajame straipsnyje, vieningo ŹodŹio, deŹa, nesudaro. Čia supainioti du visai skirtingos etimologijos homonimai – vienas gintaro, o kitas augalo pavadinimas. Pirmasis, gintaro pavadinimas, iš karto aiřkus: tai dėl -k- įterpimo atsiradęs fonetinis variantas šalia *buřřtin* „gintaras“, kuris kilęs iš lenkų germanizmo *bursztyń* „t. p.“ (iš pastarojo yra ir br. *бурштѣн*, ukr. *бурштѣн*, r. XVII a. *бурштунѣ*). Lieka aiřkinti antrąjį, augalo pavadinimą.

Šalia neapibrėŹto reikřmės nusakymo „tokia Źolė“ LKŹ skliausteliuose nurodyti šitokie tos Źolės požymiai: „aukřta, vienu stiebu, daug geltonų Źiedų, lapai dideli, minkřti“. Iš pateikto vienintelio pasakymo *Nuo priemečio duoda gert buřkřtino řakny sunkos* (Kũpiřkis) išryřkėja dar vienas Źolės požymis – tai, kad ja gydomi (liaudies medicinoje) nerviniai priepuoliai. Remiantis tokiais požymiais, tiksliai identifikuoti augalą nelengva. Iš visų Źinomesniu Lietuvos Źolių vis dėlto į pavadinimą *buřkřtin* bene geriausiai gali pretenduoti šventagarřvė, *Archangelica officinalis* Hoffm. (kitaip *Angelica archangelica* L.): ji 1–2,5 m aukřčio, stambiu tuřčiaviduriu, apačioje raudonai rudu stiebu ir tokios pat spalvos stora řaknimi, gelsvi bei Źalsvi Źiedai išsidėstę dideliais skėčiais, plunksniřki lapai didŹiuliai (apatiniai 60–90 cm), išsipūtusiomis makřtimis; jos řakniastiebis liaudies vartotas ne nuo vienos ligos, Źinomas ir kaip nervų raminamasis vaistas (LBŹ 28; iš čia ir jos pavadinimas vok. trm. *Nervenstärk* Marzell WDP I 374), o jauni stiebai ir lapai daug kur būdavo valgomi (Moszyński KLS I² 29t.). Panařių stambių Źolių toje pat skėtinių (*Umbelliferae*) šeimoje yra, beje, ir daugiau; pavyzdŹiui, gal dar būtų galima galvoti apie sibirinį barřtį, *Heracleum sibiricum* L.: jis irgi Źalsvaj geltonais Źiedais (ir tuo skiriasi nuo Lietuvoje retesnio baltaŹiedŹio *Heracleum sphondylium* L.), tik neŹinia, ar jo řaknis, šiaip jau irgi vartojama liaudies medicinoje, kur nors laikoma nervų stiprinamuoju vaistu.

Kad Źodis *buřkřtin* tikrai turėtų savarankiřką reikřmę „Źaliũkas“, iš LKŹ iliustracinių pavyzdŹių lyg ir nematyti. Ta reikřmė išlukřtenta iš posakių, kuriais

kas nors derlus, sveikas, riebus lyginamas su burkštinu. Žodyno redakcijai, matyt, bus pasirodę, kad tai gintaro pavadinimo perkeltinis vartojimas. Palyginimas *Paršiukas kaip buřkštinas* (labai gražus) net paliktas prie pirmosios reikšmės „gintaras“, nepriskirtas prie antrosios, kur duotas iš tų pačių Kùktiškių posakis (savo turiniu irgi lyginamasis) *Kaip tu dabar pasitaisei – tikras buřkštinas*. Su burkštinu dar lyginamas veido raudonis: *Tavo veidas raudonas kaip buřkštinas* (Kamajaĩ; irgi prie reikšmės „gintaras“!); toks palyginimas žinomas ir iš kitur: *Perėjo per trobą raudonas kaip burkštinas* (Baltušis R IV 23); *Įraudonijęs kaip burkštinas* (Obėliai – LKŽ XI 262 s. v. *įraudonýti*); *Ko čia užraudonijai kaip burkštinas, būta čia ko!* (Anykščiaĩ). Sunku įsivaizduoti, kad gintaras galėtų būti laikomas derlumo, vešlumo, riebumo ar juo labiau raudonumo etalonu. Abejopuose palyginimuose, bent jau pradžioje, prieš akis turėta kaip tik ana vešlioji žolė tamsraudoniu stiebu (ir tokia pat šaknimi). Dabar, matyt, ta sąsaja paprastai nebejaučiama, pats žodis *buřkštinas* dažnai vien tik sustabarėjusiuose palyginimuose išlikęs. Tačiau istoriškai palyginimuose įžiūrėti augalo pavadinimą geografija netrukdo: ir palyginimai, ir *buřkštinas* „Archangelica officinalis (?)“ išsitenka tame pačiame rytų aukštaičių šnektų ruože, tik nykstantis žodis, natūralu, atskirai savo savarankiška reikšme rečiau kur bežinomas negu sustabarėjusiuose posakiuose.

Labai gali būti, kad su *buřkštinas* „Archangelica officinalis (?)“ artimai susijęs Lietuvių kalbos atlasui iš vidurio Lietuvos (netoli Ariogalos) užrašyto dvižodžio pavadinimo *burštiniai burčkai* „valgomieji (cvikliniai, raudonieji) runkeliai, burokėliai“ pirmuoju nariu (LKA I 161; dažniau pasitaiko *bař(k)štiniai burčkai*). Išeitų, kad naujai atsiradusios daržovės skiriamuoju bruožu nurodyta jos funkcinė tapatybė su vietine skėtinių šeimos žole – tikimas valgiui (lapienei, sriubai, rūgštimui) gaminti.

Būdvardis *burštinis* rodytų, kad žodžio *buřkštinas* „Archangelica officinalis (?)“ -k- įterptinis ir kad seniau dar turėjo būti ir **bur(k)štis* || **burstis* „t. p.“. Darybiškai *buřkštinas* galėtų būti gretinamas su kitais panašiais nekirčiuotos priesagos -inas daiktavardžiais be aiškios darybos reikšmės (žyminčiais maždaug tą patį dalyką, kaip ir šalimais esantis daiktavardis be tos priesagos), plg. *ākštinas* (*ākštinas*) „spyglys, dyglys; smaili lazdelė“: *akštis* (*akštis*) „t. p.“, *kulķštinas* „kulkšnis, gurnas“: *kulķštė* „t. p.“, ar gal dar tokiais, kuriais lyg pabrėžiamas didumas, stambumas, plg. *aņginas*, *tētervinas*.

Lie. **burstis* „Archangelica officinalis (?)“ atliepinys yra sl. **břřšćb* „lankinis barštis, Heracleum sphondylium L.“ (plg. r. *борщ* „t. p.“; barščiai“, le. *barszcz* „t. p.“; valgis iš tos žolės, barščiai“, slov. trm. *břřč* „t. p.“; pastarnokas, *Pastinaca sativa* L.“ ir kt.). Reikšmės skirtumas siejimui nekliudo: abi tos žolės artimos, tos pačios skėtinių šeimos, todėl panašus jų pavadinimų maišymas konstatuojamas ne vien šiuo atveju, plg. r. *дягиль*, br. *дзягиль* „Archangelica officinalis“ ir r. *дягиль* „He-

Heracleum L.“ (lie. *degilis* „Archangelica officinalis“ LKŽ II² 360 turėtų būti slavizmas); br. *nyk* „Archangelica officinalis“ ir ukr. *nyk* „Heracleum sphondylium“ (toliau žr. Marzell WDP II 834).

Grįžtant prie baltų, reikia dar pasakyti, kad ne tik lietuviai, bet ir latviai yra turėję žodį **burstis* (su gen. sg. **burška*), iš kurio yra la. trm. *būrški*² > (su įterptiniu *-k-*) *buřkški* > *buřkši*, *burksti*; šitaip sykiu su priekyje einančiu kilmininku *suņa* ar *suņu* paprastai vadinama mauda, *Conium maculatum* L., o be to kilmininko – gal dar kita tos pat skėtinių šeimos žolė garšva, *Aegopodium podagraria* L. Latvių žodį su slavų **břrščb* Endzelynas jau yra susiejęs 1910 m., recenzuodamas Bernekerio etimologijos žodyno pirmuosius sąsiuvinius (dabar žr. Endzelīns DI II 647 ir dar plg. II 187, ME I 353 t.).

Paaiškėjus, kad sl. **břrščb* atliepinio esama ir lietuvių kalboje, dabar visai drąsiai galima kalbėti apie skėtinių šeimos valgomosios žolės (ar žolių) pavadinimą **břstjo-*, bendrą baltams ir slavams. Nuo kitų indoeuropiečių kalbų giminiškų žodžių jis kiek atsiskiria forma, o ypač ryškiai – specifine reikšme, todėl galėtų būti laikomas separatine baltų ir slavų leksikos bendrybe.

LIT. *BUŘKŠTINAS* UND SL. **BŘRŠČB*

Zusammenfassung

Lit. dial. *buřkštinas* „Engelwurz, *Archangelica officinalis*“ (oder ein anderes, ähnliches Kraut von der Familie der Doldenblütler) und Adj. *burštinis* in *burštiniai burškai* „Rote Rübe“ sind wohl auf ein früheres lit. **bur(k)štis* || **burstis* „Engelwurz(?)“ zurückzuführen. Lit.-lett. **burstis* (seine Nachfolger im Lettischen sind [*suņa* oder *suņu*] *bur(k)šči*, *burksti* „Schierling, *Conium maculatum*“ u. a.) und sl. **břrščb* „Bärenklau, *Heracleum sphondylium*“ lassen den Namen eines eßbaren Doldenblütlers **břstjo-* als ein spezielles baltisch-slavisches Gemeinwort annehmen.